

Сениште кружи низ Европа - сеништето на комунизмот.

Сите сили на старата Европа направија сојуз за света војна против тоа сениште: римскиот папа и рускиот цар, Метерних и Гизо, француските радикали и германските полицајци.

Која е таа опозициона партија која од нејзините противници што се на власт не би била извикана како комунистичка? Која е таа опозициона партија која, од своја страна, не би возвратила со оптужба, и на понапредните опозиционери и на своите реакционерни противници, жигосувајќи ги како комунисти?

Две работи произлегуваат од овој факт.

Комунизмот веќе го признаваат како сила сите европски сили.

Крајно време е комунистите пред сиот свет отворено да ги изложат своите погледи, своите цели, своите стремежи, и на сказните за сеништето на комунизмот да им спротивстават манифест на самата Партија.

За таа цел, во Лондон се собраа комунисти од најразлични нации и го изготвија следниот Манифест, кој се објавува на англиски, француски, германски, италијански, фламански и дански јазик.

— МАНИФЕСТ на комунистичката партија —

I

Буржуи и пролетери¹

Историјата на сите досегашни општества е историја² на класни борби. Слободниот и робот,

---

¹ Под *буржоазија* се подразбира класа на модерни капиталисти, сопственици на општествените средства за производство, кои го искористуваат наемниот труд. Под *пролетаријат* се подразбира класа на модерни наемни работници, кои не поседуваат сопствени средства за производство - за да живеат принудени се да ја продаваат својата работна сила. (*Забелешка кон англиското издание од 1888 год.*)

² Тоа значи, поточно кажано, наследената *пишана* историја. До 1847 год. предисторијата на општеството, општествената организација која ѝ претходеше на секоја пишана историја, беше речиси сосема непозната. Кога Хакстхаузен ја открил заедничката земјишна сопственост во Русија, Мауер докажал дека таа била општествената основа од која историски произлегоа сите германски племиња, и постепено се докажа дека селските општини, со заедничкиот земјишен имот, биле првобитната форма на општеството, од Индија до Ирска. Најпосле, внатрешната организација на тоа првобитно комунистичко општество, во неговата типична форма, беше објаснета од Морган, со неговото крунско откритие за вистинската природа на *родот* и неговата положба во *племето*. Со распаѓањето на овие првобитни заедници, почнува расцепувањето на општеството на посебни и, на крајот на краиштата, на спротивставени класи. (*Забелешка кон англиското издание од 1888 год.*)

патрицијот и плееецот, феудалецот и крепосникот, еснафот и калфата, накусо – угнетувачот и угнетениот - стојат во постојана спротивставеност еден наспроти друг, водејќи непрекината, де скришна, де јавна борба, која секогаш завршувала со револуционерна преобразба на целото општество, или со заедничка пропаст на класите што се борат.

Во поранешните историски епохи речиси насекаде наоѓаме целосна поделба на општеството на различни сталежи, многукратно степенување на општествени положби. Во стариот Рим имаме патриции, витези, плебејци, робови; во средниот век феудални господари, вазали, еснафски мајстори, калфи, крепосници, и уште згора на тоа, речиси во секоја од тие класи, повторно посебни степени.

По пропаста на феудалното општество произлезеното модерно буржоаско општество не успеа да ги надмине класните спротивности. Тоа само роди нови класи, нови услови на угнетување, нови облици на борба на местото на старите.

Меѓутоа, нашата епоха, епохата на буржоазијата, се одликува со тоа што ги поедностави

Јас се обидов тој процес на распаѓање да го проследам во делото „Потеклото на семејството, на приватната сопственост и на државата“; второ издание, Штутгарт, 1886 год. (*Забелешка кон англиското издание од 1888 год.*)

класните спротивности. Целото општество, сè повеќе и повеќе, се раздвојува на два непријателски тabora, во две големи, една на друга директно спротивставени класи: буржоазијата и пролетаријатот.

Од крепосните селани во средновековието излегоа слободните граѓани на првите градови; од тој градски staleж се развија првите елементи на буржоазијата.

Откривањето на Америка, морскиот пат околу Африка, создадоа нов терен за растечката буржоазија. Источноиндискиот и кинескиот пазар, колонизацијата на Америка, размената со колониите, зголемувањето на количеството на средствата за размена на стоки воопшто, им дадоа дотогаш непознат полет на трговијата, морепловството, индустријата, а со тоа и на развојот на револуционерниот елемент во феудалното општество кое пропаѓаше.

Поранешниот феудален, или еснафски начин на индустриско производство, веќе не можеше да ги задоволува нараснатите побарувачки на новите пазари. На негово место стапи мануфактурата. Индустрискиот среден staleж ги потисна еснафските мајстори; поделбата на трудот меѓу различните корпорации исчезна со поделбата на трудот во рамките на секоја одделна работилница.

Пазарите и натаму постојано растеа, побавувачката и натаму се зголемуваше. Ни мануфактурата веќе не беше достатна. Тогаш пареата и машините го револуционализираа индустриското производство. На местото на мануфактурата стапи модерната крупна индустрија, а на местото на индустрискиот среден сталеж стапија индустријалците-милионери, шефови на цели индустриски армии, модерните буржуи.

Крупната индустрија создаде светски пазар, кој беше подготвен со откривањето на Америка. Светскиот пазар неизмерно ги разви трговијата, морепловството и сувоземниот сообраќај. Ова, пак, влијаеше врз проширувањето на индустријата. Со иста мера со која растеше индустријата, трговијата, морепловството, железниците, се развиваше буржоазијата, ги зголемуваше своите капитали, и ги потиснуваше во заден план сите класи што беа наследени од средновековието.

Гледаме, значи, дека модерната буржоазија е самата производ на еден долготраен тек на развојот, на низа пресврти во начинот на производството и размената.

Секој од овие степени на развојот на буржоазијата беше проследен со соодветен политички напредок. Таа беше угнетен сталеж под власта на феудалните господари, воору-

жена и самоуправна асоцијација во комуната;³ тука – независна градска република,⁴ таму – трет, оданочуван сталеж на монархијата;⁵ потоа, во времето на мануфактурата, противтежа на племството во сталешката или апсолутната монархија и главна основа на големите монархии воопшто; додека најпосле, со настанокот на крупната индустрија и светскиот пазар, таа не си извојува исклучително политичко господство во модерната претставничка држава. Модерната државна власт е само одбор што управува со заедничките деловни работи на целата буржоаска класа.

Буржоазијата одигра највисока револуционерна улога во историјата.

Насекаде каде што дојде на власт, буржоазијата ги разори сите феудални, патријархал-

---

³ „Комуни“ се нарекуваа градовите во Франција што се појавија дури и пред да успеат од своите феудални господари да ги извојуваат градската самоуправа и политичките права на „третиот сталеж“. Општо земено, ние тука како типична земја за економски развој на буржоазијата ја наведовме Англија, а за политички развој Франција. *(Забелешка кон англиското издание од 1888 год.)*

Така ја нарекуваа својата градска општина граѓаните на Италија и Франција, откако од своите феудални господари ќе ги откупеа, или ќе ги издејствуваа првите самоуправни права.

⁴ Република (како во Италија и Германија).

⁵ Монархија (како во Франција).

ни, идилични односи. Безмилосно ги раскина шареноликите феудални јазли што го врзуваа човекот за неговите природни претпоставки, не оставајќи меѓу луѓето никаква друга врска освен голиот интерес, бесчувствителното „плаќање во готово“. Во ледената вода на егоистичната сметка таа ги потопи светите треперења на побожниот занес, ритерското воодушевување, малограѓанската сентименталност. Таа го претвори личното достоинство на човекот во разменска вредност, а на местото на безбројните, со повелба признати и извојувани слободи, постави една, бессовесна слобода на трговијата. Со еден збор, на местото на експлоатацијата, која е прикриена со религиозни и политички илузии, таа озакони експлоатација која е отворена, бесрамна, директна и сурова.

Буржоазијата го разголи светиот ореол на сите дотогаш почесни дејности, на кои се гледаше со стравопочитувачки трепет. Таа ги претвори лекарот, правникот, свештеникот, поетот, научникот, во свои платени наемни работници.

Од семејните односи буржоазијата го скина нивниот срцепарателен превез и ги сведе на чисто парични односи.

Буржоазијата обелодени дека бруталната примена на сила во средниот век, со која реакцијата толку се воодушевуваше, наоѓаше соодветно дополнување во дембелското безделни-

чење. Таа покажа што е во состојба да направи човековата дејност. Таа создаде сосема поинакви чуда одошто египетските пирамиди, римските водоводи и готските катедрали; таа изведе сосема поинакви походи одошто биле преселбата на народите и крстоносните војни.

Буржоазијата не може да постои доколку постојано не ги револуционеризира средствата за производство, производствените односи и целокупните општествени односи. Првиот услов за опстанокот на сите поранешни индустриски класи беше, напротив, зачувувањето на стариот начин на производство во неизменет облик. Непрестајните пресврти на производството, непрекинатите пореметувања на сите општествени односи, вечната несигурност и движењето, се белези на буржоаската епоха кои ја разликуваат од сите други. Сите цврсти, 'рѓосани односи, проследени со застарени претстави и погледи за достоинството, застаруваат и пред да можат да се зацврстат. Испарува сè што е стабилно и востановено, се сквернави сè што е свето, така што луѓето, најпосле, се принудени со трезвени очи да ја согледаат својата животна положба, и своите меѓусебни односи.

Потребата од проширување на пазарот за продажба на нејзините производи ја шири буржоазијата по целата земјина топка. Таа

насекаде бара да се вгнезди, да се насели, да воспостави врски.

Со нејзината експлоатација на производството и потрошувачката на светскиот пазар, на сите земји буржоазијата им даде космополитски карактер. За голема жал на реакционерите таа на индустријата од под нозе ѝ ја извлече националната почва. Прастарите национални индустрии се уништени и секојдневно продолжуваат да се уништуваат. Нив ги потиснуваат новите индустрии, чиешто воведување станува животна прашање за сите цивилизирани нации; индустрии кои веќе не преработуваат домашни сировини, туку сировини кои потекнуваат од најоддалечените области, и чии фабрички производи се трошат не само внатре во земјата, туку во сите делови на светот. На местото на старите потреби, задоволувани со домашни производи, стапуваат нови, за чие задоволување се бараат производи од најоддалечените земји и поднебја. На местото на старата локална и национална самодоволност и затвореност стапува сестран сообраќај и сестрана взаемна меѓузависност на нациите, како во материјалното, така и во духовното производство. Духовните производи на одделни нации стануваат општо добро. Националната едностраност и ограниченост сè повеќе и повеќе стануваат невозможни, и од многуте

национални и локални литератури се создава светска литература.

Со брзото усовршување на сите средства за производство, со бескрајното олеснување на комуникациите, буржоазијата вовлекува во цивилизацијата сè, дури и најварварските нации. Ниските цени на нејзините стоки е онаа тешка артилерија со која таа до темел ги урива сите кинески сидови, и ја принудува на капитулација и најтврдокорната омраза спрема странците. Таа ги принудува сите нации да го прифатат буржоаскиот начин на производство, доколку не сакаат да пропаднат; ги принудува и самите да ја прифатат т.н. цивилизација, т.е. да станат буржуи. Со еден збор, таа си создава свет по своја лика и прилика.

Буржоазијата го потчини селото под власта на градот. Таа создаде огромни градови, до висок степен ја зголеми бројноста на градското население во однос на селското, и така избави значителен дел од населението од идиотизмот на селскиот живот. Како што го направи селото зависно од градот, така ги направи зависни варварските и полуварварските земји од цивилизираните; селските народи од буржоаските народи, Истокот од Западот.

Буржоазијата сè повеќе и повеќе ги надминува раситнетоста на средствата за производство, на сопственоста и на населението. Таа го

натрупа населението, ги централизира средствата за производство и ја концентрира сопственоста во рацете на малкумина. Нужна последица на тоа беше политичката централизација. Независни, одвај поврзани провинции, со различни интереси, закони, влади и царини, беа збиени во една нација, една влада, еден закон, еден национален класен интерес, една царинска зона

Во своето помалку од стогодишно класно владеење буржоазијата создаде помасовни и поколосални производни сили одошто сите минати генерации заедно. Потчинувањето на природните сили, машинското производство, примената на хемијата во индустријата и земјоделството, парабродарството, железниците, електричниот телеграф, мелиоризацијата на цели делови од светот, претворањето на реките во пловни, цели маси население како од под земја изникнати - кое поранешно столетие толку очигледно можело да замисли дека такви производни сили дремат во скротот на општествениот труд?

Значи, видовме дека: средствата за производство и за размена, врз основа на кои се изгради буржоазијата, беа создадени во феудалното општество. На одреден степен на развојот на средствата за производство и размена, односите во кои феудалното општество произведуваше и разменуваше, како и феудалната

организација на земјоделството и мануфактурата, со еден збор - феудалните односи на сопственост, веќе престанаа да им одговараат на развиените производни сили. Тие производството го сопираа, наместо да го унапредуваат. Се претворија во негови окови. Тие мораа да бидат раскинати, и беа раскинати.

На негово место стапи слободната конкуренција, со општествена и политичка конституција која ù соодветствуваше на економската и политичката власт на буржоаската класа.

Пред наши очи се одвива слично движење. Буржоаските односи на производството и размената, буржоаските односи на сопственоста, модерното буржоаско општество, создадоа толку моќни средства за производство и размена, кои прилегаат на волшебник кој е немоќен да се справи со подземните сили што ги повикал. Веќе со десетлетија историјата на индустријата и трговијата е само историја на бунтот на модерните производни сили против модерните производствени односи, кои се животни услови за постоење на буржоазијата и на нејзиното владеење. Доволно е да се наведат трговските кризи кои, со своите периодични повторувања, сè поопасно го загрозуваа опстанокот на целото буржоаско општество, ставајќи го под прашање. За време на трговските кризи постојано се уништувал зна-

чителен дел не само од готовите производи, туку и дел од веќе создадените производни сили. За време на трговските кризи се појави една таква општествена епидемија која на сите поранешни епохи би им изгледала како бесмислица - епидемијата на хиперпродукција. Општеството одеднаш се наоѓа фрлено назад, во состојба на моментално варварство, небаре гладот и сеопштата уништувачка војна му ги пресушила сите извори на средства за живот; изгледа дека индустријата и трговијата, се уништени, - а зошто? Затоа што општеството има и премногу цивилизација, и премногу средства за живот; премногу индустрија, премногу трговија. Производните сили кои му стојат на располагање не служат повеќе за унапредување на буржоаските односи на сопственост; напротив, тие станаа премногу насилнички за таквите односи, тие го сопираат нивниот развој; а штом производните сили ќе ги совладаат тие пречки го доведуваат во безредие целото буржоаско општество, го загрозуваат опстанокот на буржоаската сопственост. Буржоаските односи станаа претесни да го опфатат богатството што го создадоа. - Како буржоазијата ги совладува кризите? Од една страна, со принудно уништување на цела маса производни сили; од друга страна, со освојување на нови пазари и поисцрпна експлоатација на старите. Значи, со што? Со тоа што

приготвува посестрани и посилни кризи, намалувајќи ги средствата за нивно спречување.

Оружјето со кое буржоазијата го собори феудализмот сега се свртува против самата буржоазија.

Но буржоазијата не ги искова само оружјата што ѝ носат смрт; таа ги створи и луѓето што тоа оружје ќе го носат - модерните работници, *пролетерите*.

Со иста мера во која се развиваше буржоазијата, т.е. капиталот, се развиваше и пролетаријатот, класата на модерни работници, кои живеат додека наоѓаат работа, а ја наоѓаат додека нивниот труд го зголемува капиталот. Работниците, кои мораат да се продаваат на парче, се еден вид стока како и секој друг трговски артикал, кои се подеднакво изложени на сите случајности на конкуренцијата, на сите колебања на пазарот.

Со ширењето на машинското производство и поделбата на трудот, тој загуби секаков самостоен карактер, а со тоа и секаква привлечност за работниците. Тој станува прост, едноставен додаток на машината, од кој се бараат само наједноставни, наједнолични движења на раката, кои најлесно се учат. Затоа, трошоците кои работникот ги предизвикува се ограничуваат, речиси, само на средствата за живот што се потребни за негово издржување и за

продолжување на неговиот род. Меѓутоа, цената на секоја стока, значи и на трудот,^[1] е еднаква на цената на чинење на нејзиното производство. Колку повеќе расте одбојноста на трудот, толку повеќе опаѓа наемнината. И уште повеќе: колку повеќе расте примената на машините и поделбата на трудот, толку повеќе расте количеството на трудот, било со зголемувањето на бројот на работните часови, било со зголемувањето на количеството на трудот потребно за одредено време, со забрзување на тактот на машините итн.

Модерната индустрија ја претвори малечката работилница на патријархалниот мајстор во голема фабрика на индустриските капиталисти. Масата работници, заедно втерани во фабрики, војнички се организирани. Како обични војници на индустријата тие се ставаат под надзор на цела хиерархија на индустриски подофицери и офицери. Тие не се само робови на буржоаската класа, на буржоаската држава; секој ден и секој час нив ги поробува машината, надзорникот и, пред сè, поединечниот буржуј-фабрикант. Колку што овој деспотизам е поситничав, поодвратен, колку што повеќе предизвикува огорченост, толку добивката поотворено се прогласува за единствена цел.

Колку помалку вештина и сила бара рачниот труд, односно колку повеќе се развива модер-

ната индустрија, толку повеќе машкиот труд се потиснува од женскиот (и од детскиот). Разликите во полот и возраста на работничката класа губат секакво општествено значење. Постојат само работни орудии кои предизвикуваат различни трошоци во зависност од возраста и полот.

Кога најпосле завршува експлоатацијата на работникот од страна на фабрикантот, и кога во готово ќе ја добие својата наемнина, врз него се нафрлаат други делови на буржоазијата - станодавецот, бакалот, лихварот итн.

Досегашните ситни средни сталежи, ситни индустријалци, трговци и рентииери, занаетчи и селани, - сите тие класи преминуваат во пролетаријат, затоа што нивниот мал капитал е недоволен за водење на крупни индустриски претпријатија кои ù подлегнуваат на конкуренцијата на покрупните капиталисти, а нивната вештина се обезвреднува како резултат на воведувањето на нови начини на производство. Така, пролетаријатот се регрутира од сите класи на населението.

Пролетаријатот минува низ различни степени на развој. Неговата борба против буржоазијата започнува со неговото настанување.

Во почетокот се борат поедини работници, потоа работници од една фабрика, па работници од една гранка на трудот во една област

против поединечниот буржуј, кој непосредно ги експлоатира. Работниците ги насочуваат своите напади не само против буржоаските производствени односи, туку и против самите орудија за производство; ги уништуваат конкурентните странски стоки, ги кршат машините, ги палат фабриките, се обидуваат да ја повратат загубената положба на средновековниот работник.

На тој начин работниците образуваат една расеана маса низ целата земја, расцепкана од конкуренцијата. Масовното обединување на работниците не е последица на нивното сопствено соединување, туку последица на соединувањето на буржоазијата, која, заради постигнувањето на своите сопствени политички цели, мора, а привремено и може, да го стави во движење целокупниот пролетаријат. Значи, работниците не водат борба против своите непријатели, туку против непријателите на своите непријатели - против остатоците на апсолутната монархија, земјопоседниците, неиндустриските буржуи, ситните буржуи. Така, целокупното историско движење се концентрира во рацете на буржоазијата; секоја победа, вака извојувана, е победа на буржоазијата.

Но со развојот на индустријата не се множи само пролетаријатот; тој се збива во поголеми маси, неговата сила расте и тој сè пове-

ќе ја чувствува. Интересите, животните услови на пролетаријатот сè повеќе и повеќе се изедначуваат, машините сè повеќе ги бришат разликите во трудот и речиси насекаде наемнината ја сведуваат на подеднакво ниско ниво. Растечката конкуренција внатре буржоазијата и трговските кризи кои оттука произлегуваат ја прават наемнината на работникот сè поколеблива; сè побрзото усовршување на машините ја прават сè понесигурна животната положба на пролетеријатот; судирите меѓу одделниот работник и одделниот буржуј сè повеќе добиваат карактер на судири меѓу две класи. Работниците почнуваат да формираат коалиции против буржуите; тие заеднички настапуваат во одбрана на својата наемнина. Тие основаат самофинансирани постојани асоцијации за да си обезбедат средства во случај на можни бунтови. На места борбата преминува во востанија.

Одвреме-навреме работниците победуваат, но тоа е само привремено. Вистинскиот резултат на нивната борба не е непосредниот успех, туку сè пошироко распространетото обединување на работниците. За тоа придонесе постојаниот пораст на сообраќајните средства што ги создаде крупната индустрија, која ги поврза работниците од разни места. Таа врска, имено, е потребна за да ги централизира многуб-

ројните локални жаришта на борбата, кои имаат ист карактер, за да ги поврзе во една централизирана, национална и класна борба. Меѓутоа, секоја класна борба е политичка борба. А обединувањето, за кое на средновековните граѓани, со нивните селски патишта, им требаше столетија, современите пролетери, благодарейќи на железниците, тоа го постигнале за неколку години.

Оваа организација на пролетерите во класа, а со тоа и во политичка партија, секој момент повторно се разбива со конкуренцијата меѓу самите работници. Но таа секогаш повторно се раѓа, како посилен, поцврста, помоќна. Таа преку борба постигнува да се признаат одделни интереси на работниците во законска форма, користејќи ги притоа разидувањата меѓу одделни слоеви на буржоазијата. Така беше и со законот за десетчасовното работно време во Англија.^[2]

Во старото општество судирите воопшто многукратно го помагаат развојот на пролетаријатот. Буржоазијата се наоѓа во постојана борба: најпрвин против аристократијата, подоцна против делови од самата буржоазија, чиишто интереси доаѓаа во противречност со напредокот на индустријата, а постојано со буржоазиите на сите странски земји. Во сите тие борби таа е принудена да му се обраќа на пролетари-

јатот, да ја бара неговата помош, и така да го вовлекува во политичко движење. Значи, таа самата на пролетаријатот му ги дава елементите на своето сопствено образување,⁶ т.е. оружјата против самата себе.

Како што видовме, индустрискиот напредок фрла цели слоеви од владеачката класа во редовите на пролетаријатот, или во најмала рака, ги загрозува нивните животни услови. И ова му носи на пролетаријатот маса на елементи за образување.⁷

Во време кога класната борба се приближува кон разврска, процесот на распаѓање во рамките на владеачката класа, во целото старо општество, добива толку бурен и толку остар карактер, што мал дел од владеачката класа се одрекува од неа, и ù се придружува на револуционерната класа, кон класата која иднината ја држи во свои раце. И оттука, како што порано дел од племството преминувало во буржоазијата, така сега дел од буржоазијата преминува во пролетаријатот, имено, делот од буржуите-идеолози, кои се воздигнале до теориско разбирање на текот на историското движење.

Од сите класи коишто денес ù се спротивставуваат на буржоазијата, само пролетарија-

---

⁶ Политички и општообразовни елементи.

⁷ Елементи на просветување и напредок.

тот претставува вистинска револуционерна класа. Сите други класи се губат и пропаѓаат со крупната индустрија, само пролетаријатот е нејзин сопствен производ.

Средните сталежи - ситниот индустријалец, ситниот трговец, занаетчијата, селанецот - сите тие се борат со буржоазијата за да го спасат од пропаста како средни сталежи својот опстанок. Значи, тие не се револуционерни, туку конзервативни. Дури и повеќе, тие се реакционерни, настојуваат да го вратат назад тркалото на историјата. Ако се револуционерни, тоа е дотолку – доколку им претстои премин во редовите на пролетаријатот, доколку ги бранат не своите сегашни, туку своите идни интереси, доколку го напуштаат своето сопствено гледиште, за да застанат на гледиштето на пролетаријатот.

Лумпенпролетаријатот, тој пасивен гнилеж од најниските слоеви на старото општество, со пролетерската револуција наместа се уфрла во движење, но со целата своја животна положба тој е понаклонет да се продава за реакционерни сплеткарења.

Животните услови на старото општество се веќе уништени во животните услови на пролетаријатот. Пролетерот нема сопственост; неговиот однос спрема жената и децата веќе нема ништо заедничко со буржоаските семејни од-

носи; модерниот индустриски труд, модерното робување на капиталот, во Англија, Франција, Америка и во Германија, избришаа од него секаква национална карактеристика. Законите, моралот, религијата, за него се само буржоаски предрасуди, зад кои се кријат буржоаските интереси.

Сите поранешни класи, откако ќе си го извојувале господарството, се стремеле да ја осигураат својата стекната животна положба, потчинувајќи го целото општество на условите што им го обезбедуваат нивниот начин на присвојување. Пролетерите можат да ги освојат општествените производни сили со тоа што ќе го укинат досегашниот начин на присвојување. Пролетерите немаат ништо сопствено да осигураат, тие можат да ја разурнат секоја досегашна приватна сигурност и приватно осигурување.

Сите досегашни движења биле движења на малцинствата, или во интерес на малцинства. Пролетерското движење е самостојно движење на огромно мнозинство во интерес на тоа мнозинство. Пролетаријатот, најнискиот слој на сегашното општество, не може да се воздигне, да се исправи, без да летне во воздух целата надградба на слоеви што го образуваат официјалното (службеното) општество.

Иако не по содржина, туку по форма, борбата на пролетаријатот против буржоазијата е

отпрвин национална. Се разбира, пролетаријатот на секоја земја прво мора да расчисти со својата сопствена буржоазија.

Опишувајќи ги најопштите фази на развојот на пролетаријатот, ние ја проследуваме, повеќе или помалку, прикриената граѓанска војна внатре во постојното општество, сè до нејзиното избувнување во отворена револуција, кога пролетаријатот со насилно соборување на буржоазијата го засновува своето владеење.

Впрочем, сите досегашни општества се засновале врз спротиставеноста на класите на угнетувачи и угнетувани. Но, за да биде можно угнетувањето на која и да е класа, мора да и бидат осигурани условите во кои таа може да го одржува своето ропско постоење. Крепосниот селанец од својата состојба станал член на комуната исто како што ситниот буржуј, под јармот на феудалниот апсолутизам, се пробил до положба на буржуј. Напротив, модерниот работник, наместо да се воздигнувал со напредокот на индустријата, тој тонел сè подлабоко под условите на сопствената класа. Работникот станува паупер, а пауперизмот се развива уште побрзо од населението и богатството. Оттука станува јасно дека буржозијата е неспособна долго да остане владеачка класа на општеството, и на целото општество да му ги натура сопствените животни услови како ре-

гулаторен закон. Таа е неспособна да владее зашто е неспособна на својот роб да му обезбеди дури ни ропско ниво при неговото робување; таа е неспособна да владее зашто е принудена да го понижи до таква мера во која самата мора да го храни, наместо тој да ја храни неа. Општеството веќе не може да живее, што значи дека нејзиниот живот е веќе неподнослив за општеството.

Битниот услов за опстанокот и владеењето на буржоазијата е натрупувањето на богатството во приватни раце, создавањето и зголемувањето на капиталот. Услов за зголемување на капиталот е наемниот труд. Наемниот труд се темели исклучиво врз меѓусебната конкуренција на работниците. Напредокот на индустријата, чијшто несакан носител е буржоазијата, на местото на со конкуренцијата разединетите работници го поставува револуционерното обединување преку асоцијации. Значи, со развојот на крупната индустрија, од под нозете на буржоазијата се истргнува самата основа врз која таа произведува и ги присвојува производите. Таа ги произведува, пред сè, сопствените гробари. Нејзината пропаст, како и победата на пролетаријатот, се подеднакво неизбежни.

— МАНИФЕСТ на комунистичката партија —

II

Пролетери и комунисти

Во каков однос стојат комунистите спрема пролетерите воопшто?

Комунистите не се некоја посебна партија наспроти другите работнички партии. Тие немаат никакви одделни интереси од интересите на целокупниот пролетаријат.

Тие не поставуваат никакви посебни принципи во кои би сакале да го вкалапат пролетерското движење.

Комунистите се разликуваат од другите пролетерски партии само по тоа што, од една страна, во нивната борба пролетерите од различни нации ги истакнуваат и ги вреднуваат интересите на целокупниот пролетаријат, кои не зависат од нивната националност; од друга страна, во различните развојни степени, низ кои минува борбата на пролетаријатот со буржоазијата, тие постојано ги застапуваат интересите на целокупното движење.

Комунистите, во практиката се најрешителниот дел од работничките партии во сите земји, дел што влече напред. Тие во теоретски поглед предничат пред останатата маса на пролетаријатот со тоа што ги разбираат ус-

ловите, текот и општите резултати на пролетерското движење.

Целта на комунистите е иста како и на другите пролетерски партии: формирање на пролетаријатот во класа, соборување на буржоаското господарување, освојување на политичката моќ од страна на пролетаријатот.

Теоретските ставови на комунистите во никој случај не се засновуваат врз идеите, принципите што ги измислил или открил овој или оној поправач на светот.

Тие се само општи изрази на фактичките односи на постојната класна борба, на историското движење што се одвиваше пред нашите очи. Укинувањето на досегашните односи на сопственост не е некое својствено обележје на комунизмот.

Сите односи на сопственост беа подложени на постојано историско менување, на постојана историска промена.

На пример, Француската револуција ја укина феудалната сопственост во корист на буржоаската.

Она што е обележје на комунизмот не е укинувањето на сопственоста воопшто, туку укинувањето на буржоаската сопственост.

Но модерната буржоаска приватна сопственост е последниот и најцелосен израз на производството и присвојувањето на производите

кои почиваат врз класни спротивности, врз експлоатација на едни од други.

Во таа смисла, комунистите можат да ја изразат својата теорија со еден став: надминување, укинување на приватната сопственост.

Нам, на комунистите, ни префрлаат дека сме сакале да ја укинеме лично стекнатата, со сопствен труд заработена сопственост; сопственост што ја создава основата на секоја лична слобода, дејност и самостојност.

Со труд добиена, стекната, лично заработена сопственост! Вие зборувате за ситнобуржоаската, ситноселанската сопственост, која ù претходеше на буржоаската сопственост? Ние не треба да ја укинуваме, неа ја укина развојот на индустријата, и катадневно ја укинува.

Или зборувате за модерната буржоаска приватна сопственост?

Но зарем наемниот труд, трудот на пролетерот, му создава нему сопственост? Во никој случај. Тој создава капитал, т.е. сопственост која го експлоатира наемниот труд, сопственост која може да се зголемува само под услов ако раѓа нов наеман труд, за да повторно би го експлоатирала. Сопственоста, во својот денешен облик, се движи спротивно на капиталот и наемниот труд. Да ги разгледаме и двете страни во нивната спротивност.

Да се биде капиталист не значи да се зазема некоја чисто лична, туку општествена положба во производството. Капиталот е заеднички производ и може да биде ставен во движење само со заедничка акција на многубројни членови, во крајна линија, со заедничка акција на сите членови на општеството.

Значи, капиталот не е лична моќ - тој е општествена моќ.

Кога капиталот ќе се претвори во општа сопственост на сите членови на општеството, тоа не значи претворање на личната сопственост во општествена. Се менува само општествениот карактер на сопственоста. Таа го губи својот класен карактер.

Сега доаѓаме до наемниот труд:

Просечната цена на наемниот труд е минимумот на заработувачката, односно збирот на средствата што се потребни за да се одржи во живот работникот како работник. Она што, како резултат на својата дејност, работникот го присвојува за себе, одвај стиг(нув)а за репродукција на неговиот гол живот. Ние во никој случај не сакаме да го укинеме личното присвојување на производите на трудот што служат за репродукција на непосредниот живот, бидејќи тоа не остава никаков чист приход кој би можел да создаде моќ над туѓиот труд. Ние сакаме да го надминеме само бедниот карак-

тер на ваквото присвојување, каде што работникот живее само за да го зголемува капиталот, живее само дотогаш до кога тоа го бараат интересите на владеечката класа.

Во буржоаското општество живиот труд е само средство за зголемување на натрупаниот труд. Во комунистичкото општество натрупаниот труд е само средство за проширување, збогатување и унапредување на животниот процес на работниците.

Значи, во буржоаското општество минатото владее врз сегашноста, во комунистичкото општество сегашноста над минатото. Во буржоаското општество капиталот е самостоен и личен, додека активниот индивидум е несамостоен и обезличен.

И превозмогнувањето на овие односи буржоазијата ги нарекува превозмогнување на личноста и слободата?! Со право. Навистина се работи за превозмогнување на буржоаската личност, буржоаската самостојност, буржоаската слобода.

Во рамките на денешните буржоаски односи под слобода се подразбира слобода на трговијата, слобода на купувањето и продавањето.

Но ако пропадне тргувањето, тогаш пропаѓа и трговијата. Сказните за слободното тргување, како и сите останати слободарски високопарности на нашата буржоазија, имаат некоја смисла само во однос на зависното тргување на пот-

чинетиот граѓанин од средновековието, но не и во однос на комунистичкото превозмогнување на тргувањето, на буржоаските производствени односи, и на самата буржоазија.

Вас ве фаќа ужас од тоа што ние сакаме да ја укинеме приватната сопственост. Па токму во вашето постојно општество приватната сопственост е укината за девет десетини од неговото членство; тоа постои токму благодарејќи на тоа што за девет десетини не постои. Вие, значи, ни префрлате дека ние сакаме да ја укинеме сопственоста која нужно претпоставува огромното мнозинство од општеството да нема сопственост.

Со еден збор, вие ни префрлате дека сакаме да ја укинеме вашата сопственост. Секако, тоа го сакаме.

Од моментот кога ќе биде невозможно трудот да се претвора во капитал, во пари, во земјишна рента, накусо, во општествена сила што може да се монополизира, т.е. кога личната сопственост веќе не ќе може да се претвора во буржоаска сопственост, од тој момент, објаснувате вие, ќе биде укината личноста.

Вие, значи, признавате дека под личност не подразбирате никој друг освен буржујот, буржоаскиот сопственик. Таквата личност секако треба да биде укината.

Комунизмот никому не му ја одзема моќта да присвојува од општествените производи, тој само ја одзема моќта со помош на тоа присвојување да се подјармува туѓиот труд.

Се приговорува дека со укинувањето на приватната сопственост ќе престанела сета дејност, и дека ќе настапело сеопшто безделништво.

Да беше така, буржоаското општество би требало веќе одамна да пропадне од мрзливост; зашто оние што во него работат не стекнуваат ништо, а оние што стекнуваат, не работат. Сето промислување се сведува на тавтологија дека кога веќе ќе го нема наемниот труд, ќе го снема и капиталот.

Сите приговори упатени против комунистичкиот начин на присвојување и производството на материјалните продукти се проширени исто така и на духовните производи. Како што за буржујот укинувањето на класната сопственост претставува укинување на самото производство, така и укинувањето на класното образование за него е еднакво со укинувањето на образованието воопшто.

Образованието, чиешто укинување тој го оплакува, за огромното мнозинство е приученост за опслужување на машината.

Ама не се карајте со нас, зашто укинувањето на буржоаската сопственост вие го мерите со вашите буржоаски претстави за сло-

бодата, образованието, правото итн. Самите ваши идеи се продукт на буржоаските односи кон производството и сопственоста, како што и вашето право е само во закон претворена волја на вашата класа, волја чијашто содржина е дадена во материјалните услови на вашата класа.

Вашата претстава од интерес - според која вашите односи кон производството и сопственоста, кои се историски и минливи во текот на производството, а кои ги претворате во вечни закони на природата и умот - ви е заедничка со сите пропаднати владеачки класи. Она што подразбирате под античка сопственост, под феудална сопственост, веќе не смеете да го земате за буржоаска сопственост.

Укинување на семејството! Дури и крајните радикали се грозат од оваа срамна намера на комунистите.

Врз што се засновува современото, буржоаско семејство? Врз капиталот, врз приватната заработувачка. Целосно развиено тоа постои само за буржоазијата; но тоа наоѓа свое дополнување во принудната бесемејност на пролетерите, и во јавната проституција.

Природно е дека буржоаското семејство отпаѓа заедно со отпаѓањето на ова негово дополнување, а двете исчезнуваат со исчезнувањето на капиталот.

Ни префрлате дека сакаме да ја укинеме експлоатацијата на децата од страна на нивните родители? Ние го признаваме тој злостор.

Па велите дека ги укинуваме најприсните односи, зашто на местото на домашното воспитување го ставаме општественото.

А зарем и вашето воспитување не е одредено од општеството, од општествените односи во кои вие воспитувате, со директно или индиректно мешање на општеството со посредство на училиштето итн.? Комунистите не го измислуваат влијанието на општеството врз воспитувањето; тие го менуваат само неговиот карактер, откинувајќи го од влијанието на владеачката класа.

Буржоаските фрази за семејството и образованието, за присните односи меѓу родителите и децата, стануваат поодвратни благодарјќи ù на крупната индустрија каде во пролетерската средина сите семејни врски се раскинуваат, а децата се претвораат во обични трговски артикли и работни орудија.

Ама вие комунистите сакате да воведете заедница на жени - нù се развика во хор целата буржоазија.

Буржујот во својата жена гледа просто орудие за производство. Слушал дека орудијата за производство треба заеднички да се искористуваат, и, природно, не може ништо ни да

си замисли освен дека и жените ќе ги стаса истата судбина.

Тој нема поим дека станува збор токму за укинувањето на положбата во која жената е просто орудие за производство.

Впрочем, нема ништо посмешно од високо-моралниот ужас на нашите буржуи за наводната официјална комунистичка заедница на жени. Комунистите немаат потреба од воведување заедница на жени, таа речиси секогаш постоела.

Нашите буржуи, незадоволни со тоа што на располагање им стојат жените и ќерките на нивните работници, а за јавната проституција и да не зборуваме, наоѓаат главно задоволство во заведувањето на своите сопруги едни од други.

Во стварноста буржоаскиот брак е заедница на жени. Она што најмногу би можело да им се префрли на комунистите е тоа дека наместо лицемерно прикриена, сакаат да воведат официјална, отворена заедница на жени. Впрочем, само по себе се подразбира дека со укинувањето на денешните производствени односи ќе исчезне и заедницата на жени која од нив произлегува, т.е. официјалната и неофицијалната проституција.

Понатаму, на комунистите им се префрла дека сакале да ја укинат татковината, националноста.

Работниците немаат татковина. Не може да им се земе она што го немаат. Со оглед на тоа дека пролетаријатот пред сè мора да извојува политичко господарство, да се издигне до национална класа,⁸ самиот да се конституира како нација, тој е и национален, но никако во буржоаска смисла.

Националните посебности и спротивности меѓу народите сè повеќе исчезнуваат веќе со развојот на буржоазијата, со слободната трговија, со светскиот пазар, со униформноста на индустриското производство и животните услови кои им соодветствуваат.

Владеењето на пролетаријатот уште повеќе ќе го забрза нивното исчезнување. Заедничката акција, барем на цивилизираните земји, е еден од условите за негово ослободување.

Во онаа мера во која ќе биде укината експлоатацијата на една индивидуа од друга, ќе биде укината и експлоатацијата на една нација од друга.

Со падот на спротивставеноста на класите внатре во нацијата паѓа и непријателскиот став меѓу нациите.

Обвиненијата што се креваат против комунизмот од религиозна, философска и, воопшто, од

---

⁸ Водечка класа на нацијата.

идеолошка гледна точка, не заслужуваат некоја изведена расправа.

Зарем е потребна длабока мудрост за да се сфати дека заедно со животните услови на луѓето, со нивните општествени односи, со нивното општествено битие, се менуваат и нивните претстави, погледи и поими, со еден збор, и нивната свест?

Што друго докажува историјата на идеите ако не дека со преобликувањето на материјалното се преобликува и духовното производство? Владеачките идеи на едно време биле секогаш само идеи на владеачката класа.

Се зборува за идеи што го револуционизираат целото општество; тука станува збор само за фактот дека внатре во старото општество се изградиле елементи на новото општество; дека во чекор со раскинувањето на старите животни односи оди и раскинувањето со старите идеи.

Кога стариот свет се наоѓал на заоѓање, старите религии биле победени од христијанската религија. Кога христијанските идеи во XVIII век подлегнале пред идеите на просветителството, феудалното општество ја водело својата смртоносна битка со тогашната револуционерна буржоазија. Идеите за слободата на совеста и религијата само го изразу-

ваа владеењето на слободната конкуренција на планот на знаењето.

„Но“, се вели дека „религиските, моралните, философските, политичките, правните идеи итн., навистина се модифицирале во текот на историскиот развој. Религијата, моралот, философијата, политиката, правото, се одржале постојани во тоа менување.

Освен тоа, постојат вечни вистини, какви што се слободата, правичноста итн., кои се заеднички за сите општествени состојби. Комунизмот ги укинува вечните вистини, тој ги укинува религијата, моралот, наместо да ги обновува; значи, тој му противречи на сиот досегашен историски развој.“

На што се сведува ова обвинение? Историјата на целото досегашно општество се движела низ класни спротивности кои во различни епохи имале различни облици.

Но, какви и да биле тие форми, експлоатацијата на еден дел од општеството е факт, кој е заеднички за сите изминати столетија.

Затоа, не е чудно што општествената свест низ сите векови, наспроти својата многустраност и разновидност, се движи во одредени општи форми, во форми на свест кои целосно ќе исчезнат дури со потполното исчезнување на класните спротивности.

Комунистичката револуција претставува најрадикално раскинување со наследените односи на сопственоста; не е чудно што во текот на својот развој таа најрадикално раскинува со идеите наследени од минатото.

Туку, да ги оставиме приговорите на буржоазијата против комунизмот.

Веќе погоре видовме дека првиот чекор на работничката револуција е претворањето на пролетаријатот во владеачка класа, во извојување на демократијата.

Пролетаријатот ја користи својата политичка власт за постапно одземање на сиот капитал од буржоазијата, за централизација на сите орудија за производството во рацете на државата, т.е. на пролетаријатот организиран како владеачка класа, и за што е можно побрзо зголемување на масата на средствата за производство.

Природно дека тоа може да се постигне само со посредство на деспотско мешање во правото на сопственост и во буржоаските производствени односи, значи со уредби кои економски изгледаат недоволни и неодржливи, но кои со текот на движењето (времето) се надминуваат самите себе си, и се неизбежни како средство за преврат на целиот начин на производство.

Природно дека овие мерки ќе бидат различни во различни земји.

Сепак, за најнапредните земји следните мерки можат да имаат доста општа примена:

1. Експропријација на земјишната сопственост и употреба на земјишната рента за подмирување на државните расходи.
2. Висок прогресивен данок.
3. Укинување на правото на наследство.
4. Конфискација на имотот на сите емигранти и бунтовници.
5. Централизација на кредитите во рацете на државата преку национална банка со државен капитал и исклучителен монопол.
6. Централизација на целокупниот транспортен систем во рацете на државата.
7. Умножување на националните (државните) фабрики, на орудјата за производство; копачење за оранични површини и подобрување на земјиштето според општ план.
8. Еднаква обврска на труд за сите, создавање на индустриски армии, посебно во земјоделството.
9. Обединување на трудот на земјоделството и индустријата, со заложби за отстранување на разликите меѓу градот и селото.
10. Јавно и бесплатно воспитување на сите деца. Отстранување на фабричкиот труд на децата во неговата денешна форма. Обединување на воспитувањето со материјалното производство итн.

Како што во текот на развојот ќе исчезнуваат класните разлики и целокупното производство ќе се концентрира во рацете на асоцирани индивидуи, така јавната власт ќе го загуби својот политички карактер. Во вистинска смисла на зборот, политичката власт е организирано насилство на една класа за угнетување на друга. Кога пролетаријатот во борбата против буржоазијата нужно се обединува во класа, кога низ револуцијата од самиот себе прави владеачка класа, и како таква насилно ги укинува старите производствени односи, а со тие односи на производство тој ги укинува и условите за постоење на класните спротивности, на класите воопшто, а со тоа и своето сопствено класно владеење.

На местото на старото буржоаско општество, со неговите класи и класните спротивности, стапува асоцијација, во која слободниот развој на секој поединец е услов за слободен развој на сите.

III

Социјалистичка и комунистичка литература

1. Реакционерен социјализам

а) Феудален социјализам

Француската и англиската аристократија по својата историска положба биле повикани да пишуваат памфлети против модерното буржоаско општество. Во Француската јулска револуција од 1830 год.,^[3] и во англиското движење за парламентарна реформа^[4] тие уште еднаш подлегнаа пред омразениот скороевец. Не можеше веќе да стане збор за некаква политичка борба. Ним им преостана само литературната борба. Но и на планот на литературата старите фрази од времето на реставрацијата⁹ веќе станаа невозможни. За да предизвика симпатии аристократијата мораше привидно да ги испушти од предвид своите интереси, и својот обвинителен акт против буржоазијата да го формулира единствено во интерес на експлоатираната ра-

---

⁹ Не се мисли на времето на реставрацијата во Англија од 1660 до 1689 год., туку на времето на реставрацијата во Франција од 1814 до 1830 година. (Забелешка кон англиското издание од 1888 год.)

ботничка класа. Таа си правеше задоволство со тоа што пееше пасквили за својот нов владетел, и се осмелуваше на уво да му шепоти повеќе или помалку несреќни пророштва.

На овој начин настана феудалистичкиот социјализам: полу тажачки, полу пасквил; наполу ехо на минатото, наполу закана за иднината, напати погодувајќи ја буржоазијата во срцето со горчливата, духовно поразителна осуда која делува комично со својата целосна неспособност да го сфати текот на модерната историја.

Тие мавтаа со пролетерската питачка торба како со знаме, за да зад себе го присоберат народот. Но секојпат кога тој ќе тргнеше да ги следи, на нивните задници ќе светнеа старите феудални грбови, и тој се разбегуваше со громогласна и навредувачка смеа.

Оваа театарска претстава најдобро ја изведоа дел од француските легитимисти^[5] и „Млада Англија“.^[6]

Кога феудалците докажувале дека нивниот метод на експлоатација имал поинаков облик од оној на буржоаската експлоатација, тогаш забораваале дека тие експлоатирале во сосема различни и сега надживеани околности и услови. Кога укажувале дека под нивно господство не постоел модерниот пролетаријат, тогаш забораваале дека токму модерната буржоазија беше нужен ластар на нивниот општествен поредок.

Впрочем, тие толку малку го кријат реакционерниот карактер на својата критика, што нивното главно обвинение против буржоазијата се состои токму во тоа што при нејзиното господствување се развила класата што ќе го крене во воздухот сиот стар општествен поредок.

Тие, многу повеќе, буржоазијата ја прекоруваат за тоа што го создала револуционерниот пролетаријат, отколку за тоа што воопшто создала пролетаријат.

Поради тоа, во политичката практика тие земаат учество во сите мерки на насилство против работничката класа, а во секојдневниот живот, и покрај сите свои надуени фрази, ги собираат златните јаболка,¹⁰ верноста, љубовта, чесноста, и со шпекулација ги разменуваат за волна, шеќерна репка и ракија.¹¹

---

¹⁰ Златните јаболка што отпаднаа од дрвото на индустријата.

¹¹ Ова се однесува главно на Германија, каде што селското благородништво и велепоседниците своите имоти ги стопанисуваа за своја сметка со помош на своите управници, а освен тоа се и крупни произведувачи на шеќерна репка и компирова ракија. Побогатите англиски аристократи до тоа уште немаат дојдено; но и тие знаат како може да се порамни опаѓањето на рентата со давањето на своето име на повеќе или помалку сомнителни основачи на акционерски друштва. (*Забелешка кон изданието од 1888 год.*)

Како што попот секогаш одел рака под рака со феудалецот, така и поповскиот социјализам одел со феудалниот.

Нема ништо полесно отколку на христијанскиот аскетизам да му направиш социјалистичко премачкување. Зарем христијанството не грмеше против приватната сопственост, против бракот, против државата? Зарем наместо нив тоа не проповедаше добротинство и питачење, целибат и умртвување на плотта, манастирски живот и цркви? Христијанскиот социјализам е само света водичка со која попот ја благословува лутината на аристократот.

б) Ситнобуржоаски социјализам

Феудалната класа не е единствената класа соборена од буржоазијата, и чии животни услови пресушија и изумреа во модерното буржоаско општество. Средновековната ситна буржоазија и сталежот на ситни селани беше претходница на модерната буржоазија. Во земјите со помалку развиена индустрија и потрошувачка оваа класа и натаму уште живурка, и покрај надоаѓачката буржоазија.

Во земјите каде што се разви модерната цивилизација, како дополнителен дел на буржоазијата се образува една нова ситна буржоазија, која лебди помеѓу пролетаријатот и буржоазијата, чии членови конкуренцијата постојано ги фрла во пролетаријат. Така, тие почнуваат да

го насираат часот кога со развојот на крупната индустрија овој слој наполно ќе исчезне како самостоен дел на модерното општество, и кога во трговијата, мануфактурата и земјоделството ќе бидат заменети со надзорници и слуги.

Во земјите како што е Франција, каде што селанството го сочинуваше повеќе од половината од целокупното население, беше природно писателите - кои настапуваа на страната на пролетаријатот против буржоазијата - во својата критика на буржоаскиот поредок да го применуваат ситнобуржоаското и ситноселанското мерило, а партијата на работниците да ја бранат од позиција на ситната буржоазија. Така се образува ситнобуржоаскиот социјализам. Сисмонди е главниот во оваа литература, не само во Франција, туку и во Англија.

Овој социјализам остроумно ги расчлени противречностите во модерните производствени односи. Тој ги разоткри лицемерните разубавувања на економистите. Тој непобитно го докажа разурнувачкото дејство на машините и поделбата на трудот, концентрацијата на капиталот и земјишниот посед, хиперпродукцијата, кризите, нужната пропаст на ситните буржуи и селани, бедата на пролетаријатот, анархијата во производството, страотната нееднаквост во распределбата на богатството, уништувачката индустриска војна меѓу нациите, распаѓањето на ста-

рите обичаи, на старите семејни односи, и на старите нации.

Сепак, по својата позитивна содржина, овој социјализам сака да ги воспостави старите средства за производство и промет, а со нив и старите односи на сопственост како и старото општество, или сака модерните средства за производство и промет - што веќе ги разби, а мораше да ги разбие - одново насилно да ги затвори во рамките на старите односи на сопственост. И во двата случаја тој е истовремено и реакционерен и утопистички.

Еснафство во индустријата и патријархално стопанство на село - тоа е неговиот последен збор.

Во својот натамошен развој овој правец западна во кукавички мамурлак.¹²

в) Германскиот, или „вистински“ социјализам

Социјалистичката и комунистичката литература на Франција, која настанала под притисок на владеачката буржоазија, и која е литерарен израз на тоа владеење, е пренесена во Германија во времето кога буржоазијата ја започнала борбата против феудалниот апсолутизам.

---

¹² Најпосле, кога тврдокорните историски факти го раздуваа самозанесното дејство на секоја опојност, оваа форма на социјализам падна во кукавички мамурлак.

Германските философи, полуфилософи и префинети духови, лакомо се дофатија за таа литература, заборавајќи дека со преселувањето на овие списи од Франција во Германија не беа истовремено преселени и француските животни услови. Во односот со германските животни услови француската литература го загуби сето свое непосредно практично значење и се здоби со чисто литерарен изглед. Таа мораше да се појави како безделничко мудрување за суштината на човечкото суштество. Така, за германските философи од XVIII век барањата на Првата француска револуција имаа смисла само барањата на „практичкиот ум“ да станат општи. А пројавите на волја кај револуционерната француска буржоазија во нивните очи имаа значење на закони на чистата волја, на волјата каква што таа мора да биде, на вистински човечка волја.

Целата работа на германските литерати се состоеше во тоа да ги усогласат новите француски идеи со својата стара философска совест, или, поточно, од свои философски становишта да ги присвојат француските идеи.

Ова присвојување беше извршено на начин на кој воопшто се извршува присвојувањето на странски јазик преку превод.

Познато е дека монасите пишувале невкусни житија за католичките свештеници преку манус-

криптиите на класичните дела од древните пагански времиња. Со профаната француска литература германските литерати постапија обратно. Под францускиот оригинал тие ја напишаа својата философска бесмислица. На пример, под француската критика на паричните односи напишаа „отуѓување на човечкото суштество“, под француската критика на буржоаската држава напишаа „укинување на господарството на апстрактното општо“ итн.

Тоа поттурање на својата философска фразеологија под француските теории за развој, тие го крстија како „философија на чинот“, „вистински социјализам“, „германска наука за социјализмот“, „философско втемелување на социјализмот“ итн.

На тој начин француската социјалистичко-комунистичка литература беше буквално ушкوپена. Па како што во рацете на Германецот таа престана да биде израз на борбата на една класа против друга, така тој беше убеден дека ја надминал „француската едностраност“, дека наместо вистинските потреби ја застапувал потребата за вистината, а наместо интересите на пролетаријатот ги застапувал интересите на човечкото суштество, интересите на човекот воопшто, човекот кој не припаѓал на ниту една класа, и воопшто не постои во

реалноста, туку само на магливото небо на философската фантазија.

Овој германски социјализам, кој своите беспомошни школки вежби ги сметаше за толку сериозни и свечени, и толку панаѓурски ги трубеше, лека-полека ја губеше својата педантериска невиност.

Борбата на германската, особено на пруската буржоазија, против феудалците и апсолутната монархија, со еден збор, либералното движење, стануваше сè посериозна.

На тој начин, на „вистинскиот“ социјализам му беше дадена присакуваната прилика на ова политичко движење да му спротивстави социјалистички барања, да фрли традиционални анатемии врз либерализмот, претставничката држава, граѓанската конкуренција, граѓанската слобода на печатот, граѓанското право, граѓанската слобода и еднаквост, и на народните маси да им проповеда дека во тоа граѓанско движење нема да добијат ништо, туку напротив, ќе загубат сè. Германскиот социјализам со време заборава дека француската критика, чијшто бездушен одглас беше тој, го претпоставуваше модерното граѓанско општество и нему соодветните животни материјални услови и политичка конституција по нивна мера, а стануваше збор за претпоставки кои во Германија допра требало да бидат извојувани.

Со свитата попови, училишни наставници, феудалци-кромидари и бирократи, на германските апсолутистички влади тој им служеше како плашило против заканувачката настојчивост на буржоазијата.

Тој беше сладок зачин во маката на горките удари од камшиците и куршумите со кои тие влади се справуваа со востанијата на германските работници.

Како што „вистинскиот“ социјализам на тој начин стана оружје во рацете на владите против германската буржоазија, така тој и непосредно застапуваше еден реакционерен интерес, а тоа е интересот на германското малограѓанство. Вистинската општествена основа на постојниот поредок во Германија ја гради ситната буржоазија, наследена од XVI век, од чие време таа постојано одново се јавува во различни форми.

Нејзиното одржување е одржување на постојниот германски поредок. Таа со страв ја очекува својата неизбежна пропаст од индустриското и политичкото господствување на буржоазијата, од една страна поради концентрацијата на капиталот, и од друга страна поради растежот на револуционерниот пролетаријат. Нејзе ѝ се пристори дека „вистинскиот“ социјализам со еден удар ќе ги убие двете муви. Тој се ширеше како епидемија.

Тоа руво, исткаено од спекулативна пајажина, извезено од цвеќенца на красноречивост, натопено во задушувачки љубовни солзи; тоа накитено руво во кое германските социјалисти го облекоа својот чифт „вечни вистини“, само ја зголемуваше побарувачката на нивната стока кај оваа публика.

Од своја страна, германскиот социјализам сè повеќе се чувствуваше повикан да биде високопарен претставник на ова малограѓанство.

Тој ја прогласи германската нација за норма, а германскиот паланчанец како норма за човек. На секоја негова нискоост тој ѝ придаваше некоја скриена, виша, социјалистичка смисла, со што ѝ даваше спротивно значење. Тој ја извлече последната консеквенца со директното настапување против „сурово деструктивниот“ правец на комунизмот, и објави дека со својата беспристрасна возвишеност стои над секоја класна борба. Со мал број на исклучоци, сè она што во Германија циркулира како наводно социјалистички и комунистички списи, ѝ припаѓа на таа валкана, истрошена литература.¹³

---

¹³ Революционерната бура од 1848 год., го збриша овој шугав правец, и на неговите носители им ја одзеде волјата и понатаму да се занимаваат со социјализам. Главниот застапник и класичен тип на овој правец е господинот Карл Грин. (*Забелешка кон германското издание од 1890 год.*)

2. Конзервативниот или буржоаски социјализам

Еден дел од буржоазијата сака да ги подобри лошите социјални состојби за да го осигура опстанокот на буржоаското општество.

Тука спаѓаат: економисти, филантропи, хуманисти, подобрувачи на положбата на работните класи, организатори на добротворни друштва, заштитници на животните, основачи на фондации за трезвеност, праматари од сите можни бои. Овој буржоаски социјализам е разработен во цели системи.

Како пример ќе ја наведеме Прудоновата „Философија на бедата“.

Социјалистичките буржуи ги сакаат животните услови на модерното општество, но без борба и опасности кои нужно произлегуваат од нив. Тие го сакаат постојното општество со одбивање на оние елементи што го револуционизираат и распаѓаат. Тие сакаат буржоазија без пролетаријат. Природно, светот во кој таа владее буржоазијата си го претставува како најдобар свет. Буржоаскиот социјализам ја разработува оваа утешна претстава помалку или повеќе како еден целосен систем. Кога го повикува пролетаријатот да ги оствари неговите системи и да влезе во новиот Ерусалим, тогаш тој всушност од него бара единствено да

остане во сегашното општество, но да ја отфрли од себе својата со омраза задоена претстава за него.

Една друга, помалку систематска, а повеќе практична форма на социјализам, бараше од работничката класа да прежали секакво револуционерно движење, докажувајќи му дека не би му било од корист оваа или онаа политичка промена, туку само промената на материјалните животни услови, економските услови. Меѓутоа, под промена на материјалните животни услови овој социјализам во никој случај не подразбира укинување на буржоаските производствени односи (а што е можно само по револуционерен пат), туку административни олеснувања, вршени врз основата на овие производствени односи, што значи дека тие ништо не менуваат во односот на капиталот и наемниот труд, туку во најдобар случај на буржоазијата ѝ ги намалуваат трошоците на нејзиното владеење и го поедноставуваат нејзиното државно стопанство.

Својот најсоодветен израз буржоаскиот социјализам го достигнува дури кога станува обична ораторска фигура.

Слободна трговија (!) во интерес на работничката класа; заштитни царини (!) во интерес на работничката класа; затворски самици (!) во интерес на работничката класа: ете го послед-

ниот, единствено сериозно мислен збор на буржоаскиот социјализам.

Социјализмот на буржоазијата се состои токму во тврдењето дека буржуите се буржуи - во интерес на работничката класа.

3. Критичко-утопистичкиот социјализам и комунизам

Ние тука не зборуваме за литературата која во сите големи модерни револуции ги изразува барањата на пролетаријатот (списите на Бабеф итн.)

Првите обиди на пролетаријатот непосредно да ги оствари своите сопствени класни интереси во време на општа вознемиреност, во периодот на соборувањето на феудалното општество, нужно претрпеа пораз поради неразвиениот облик на самиот пролетаријат, како и поради недостигот на материјални услови за негово ослободување, кои се исто така продукт на граѓанската епоха. Револуционерната литература која ги следеше овие први движења на пролетаријатот по својата содржина е реакционерна. Таа проповеда општ аскетизам и груба еднаквост.

Вистинските социјалистички и комунистички системи, системите на Сен-Симон, Фурие, Овен итн., изникнуваат во првиот, неразвиен период

на борбата меѓу пролетаријатот и буржоазијата, што погоре го прикажавме (види „Буржуи и пролетери“).

Творците на овие системи, впрочем, ја гледаа спротивноста на класите, како и дејството на разурнувачките елементи во самото владеачко општество. Но тие на страната на пролетаријатот ја превидуваат неговата историска самоактивност, неговото сопствено политичко движење.

Со оглед на тоа што развојот на класните спротивности оди во чекор со развојот на индустријата, тие не можат да изнајдат материјални услови за ослободување на пролетаријатот, и бараат таква општествена наука, такви општествени закони, кои што би ги создале тие услови.

На местото на општествената активност треба да стапи нивната лична пронаоѓачка активност, на местото на историските услови за ослободување - фантастичните, на местото на постепеното напредување на пролетаријатот во организирана класа - од нив измислена организација на општеството. Претстојната историја на светот се сведува, според нив, на пропаганда и практична изведба на нивните општествени планови.

Впрочем, тие се свесни дека во своите планови ги застапуваат главно интересите на работничката класа како класа која најмногу стра-

да. За нив пролетаријатот постои само како класа што најмногу страда.

Значи, неразвиената форма на класната борба, како и нивната сопствена животна положба, доведоа до тоа тие да поверуваат дека се далеку над секоја класна спротивност. Тие сакаат да ја подобрат положбата на сите членови во општеството, па и на најситуираните. Затоа тие постојано апелираат до целото општество без разлика, па дури првенствено до владеачката класа. Доволно е само да се разбере нивниот систем, па тој да се признае како најдобар можен план за најдобро можно општество.

Затоа тие ја отфрлаат секоја политичка, имено секоја револуционерна акција; својата цел тие сакаат да се обидат да ја постигнат по мирен пат, со мали, и се разбира, безуспешни експерименти, и со силата на личниот пример да го пробијат патот кон новото општествено евангелие.

Овој фантастичен опис на идното општество настанува во времето кога пролетаријатот е уште крајно неразвиен, кога и самиот уште фантастично ја сфаќа својата сопствена положба; настанува од неговото претчувство за пробив кон општа преобразба на општеството.

Меѓутоа, социјалистичките и комунистичките списи содржат и критички елементи. Тие ги напаѓаат сите основи на постојното општество. Затоа тие донесоа извонредно вреден материјал за

просветување на работниците. Нивните позитивни ставови за идното општество - на пример укинувањето на спротивностите меѓу градот и селото, укинувањето на семејството, на приватното спечалување, на наемниот труд, прогласувањето општествена хармонија, претворањето на државата во обично управување со производството - ја изразуваат само неопходноста од отстранување на класната спротивност, која тукушто почна да се развива, и која ја познаваат само во нејзината неоформена неодреденост. Оттука и самите нивни поставки имаат чиста утопистичка смисла.

Значењето на критичко-утопистичкиот социјализам и комунизам стои во обратен сразмер со историскиот развој. Во иста мера во која класната борба се развива и оформува, ова негово фантастично воздигнување и фантастичната борба губат секаква практична вредност и секаква теориска оправданост. Оттука, како што основоположниците на овие системи во многу погледи беа револуционерни, така нивните ученици секогаш прават реакционерни секти. Тие цврсто се држат за старите погледи на своите учители наспроти историскиот напредок на пролетаријатот. Затоа доследно настојуваа повторно да ја отапат класната борба и да ги помират спротивностите. Тие сè уште мечтаат за опитно остварување на своите опш-

тествени утопии, за основање одделни фаланстери, колонии во внатрешноста (home-colonies), подигање на една мала Икарија¹⁴ - џебно издание на новиот Ерусалим, а за изградбата на сите овие кули од карти мораа да апелираат до филантропијата на буржоаските срца и ќесиња. Тие постепено паѓаат во категоријата на погоре опишаните реакционерни и конзервативни социјалисти, разликувајќи се од нив само по посистематската педантерија, по фанатичкото празноверие во чудотворното дејство на својата општествена наука.

Затоа тие огорчено настапуваат против секое политичко движење на работниците, кое можело да настане само од слепата недоверба во новото евангелие.

Овенистите во Англија реагираат против чартистите,^[7] а фуриеристите во Франција против реформистите.^[8]

---

¹⁴ *Фаланстери* било назив за социјалистички колонии, планирани од Шарл Фурие; во Америка Кабе утопијата за својата комунистичка колонија ја нарекуваше Икарија. (Забелешка кон англиското издание од 1888 год.)

Home-colonies (колонии во внатрешноста) ги нарекуваше Овен своите комунистички мостри за општества. *Фаланстери* било името на општествените палати што ги планирал Фурие. *Икарија* се вика утописката, фантастична земја, чии комунистички установи ги опишал Кабе. (Забелешка кон германското издание од 1890 год.)

IV

Ставот на комунистите спрема разните опозициски партии

Односот на комунистите спрема веќе формираните работнички партии е сам по себе разбирлив по сето она што е речено во II дел, т.е. односот спрема чартистите во Англија и аграрните реформисти^[9] во Северна Америка.

Комунистите се борат за постигнување на непосредно дадените цели и интереси на работничката класа, но во современото движење тие едновременно ја застапуваат иднината на движењето. Во Франција комунистите се приклучуваат на Социјалистичко-демократската партија¹⁵ во борбата против конзервативната и ради-

---

¹⁵ Тоа е партијата која во тогашниот парламент ја претставуваше Ледру-Ролан, во литературата Луј Блан, а во дневниот печат весникот *La Reforme*. Името „Социјалдемократија“, за оние што го открија, означуваше дел од демократска или републиканска партија, со повеќе или помалку социјалистичка боја.

Партијата, која тогаш во Франција се нарекуваше социјалистичко-демократска, во политичкиот живот ја застапуваше Ледру-Ролан, а во литературата Луј Блан; значи, од денешната германска социјалдемократија таа се разликуваше како небото од земјата. (*Забелешка кон германското издание од 1890 год.*)

калната буржоазија, без притоа да се откажат од правото критички да се држат спрема фразите и илузиите превземени од револуционерното наследство.

Во Швајцарија ги поддржуваат радикалите, не заборавајќи дека таа партија се состои од противречни елементи, делумно од демократски социјалисти во француска смисла, делумно од радикални буржуи.

Кај Полјаците комунистите ја поддржуваат партијата која смета дека аграрната револуција е услов за националното ослободување. Тоа е партијата што го крена Краковското востание во 1846-та година.^[10]

Во Германија, откако буржоазијата настапи револуционерно, Комунистичката партија заедно со неа се бори против апсолутната монархија, феудалниот велепосед и малограѓанството.

Но таа не пропушта ниту миг кај работниците да издејствува што е можно појасна свест за непријателската спротивставеност меѓу буржоазијата и пролетаријатот, со што германските работници како свои оружја можат да ги свртат против буржоазијата сите општествени и политички услови кои буржоазијата со своето владеење мора да ги создаде, а со кои, по уривањето на реакционерните класи во Германија, започнува борбата против самата буржоазија.

Главното внимание комунистите го свртуваат врз Германија која се наоѓа во предвечерието на буржоаската револуција; бидејќи таа го врши овој преврат во поразвиени услови на европската цивилизација, со далеку поразвиен пролетаријат одошто во Англија во XVII-от и Франција во XVIII век, па поради тоа германската буржоаска револуција може да биде непосредна предигра на пролетерската револуција.

Со еден збор, комунистите секаде поддржуваат секое револуционерно движење против постојните општествени и политички состојби.

Во сите овие движења тие го имаат предвид прашањето на сопственоста - без оглед на тоа колку тоа може да прими повеќе или помалку развиена форма - како темелно прашање на движењето.

Најпосле, комунистите насекаде работат на поврзувањето и разбирањето на партиите во сите земји.

Комунистите не се срамат и не ги кријат своите погледи и намери. Тие отворено изјавуваат дека нивните цели можат да бидат постигнати само со насилно уривање на сиот постоечки општествен поредок. Нека треперат владеачките класи пред комунистичката револуција. Пролетерите во неа нема што да загубат освен своите окови. А ќе го добијат целиот свет.

— МАНИФЕСТ на комунистичката партија —

ПРОЛЕТЕРИ ОД СИТЕ ЗЕМЈИ,
ОБЕДИНЕТЕ СЕ!^[11]

— Карл Маркс - Фридрих Енгелс —

(ЕДИНСТВЕНАТА СОЧУВАНА
ОРИГИНАЛНА СТРАНИЦА НА НАЦРТОТ НА
„МАНИФЕСТОТ
НА КОМУНИСТИЧКАТА ПАРТИЈА“

(Ракопис на госпоѓа Маркс)

13)

(Проле)терите, за 10-часовното работно време без споделување на илузиите за резултатите на оваа мерка. (спор. стр.41-42)

(Ракопис на Карл Маркс)

Веќе видовме:

Комунистите не поставуваат никаква нова теорија на приватната сопственост. Тие само зборуваат за историскиот факт дека буржоаските производствени, а со тоа и буржоаските сопственички односи, развојот на општествените производствени сили веќе не можат повеќе да ...

Ама не се карајте со нас, зашто укинувањето на буржоаската сопственост вие го мерите со вашите буржоаски претстави за слободата, образованието, правото итн. Самите ваши идеи се продукт на буржоаските односи кон производството и сопственоста, како што и вашето право е само во закон претворена волја на вашата класа, волја чијашто содржи-

на е дадена во материјалните услови на вашата класа.

Вашата претстава од интерес - според која вашите односи кон производството и сопственоста, кои се историски и минливи во текот на производството, а кои ги претворате во вечни закони на природата и умот - ви е заедничка со сите пропаднати владеачки класи. Она што подразбирате под античка сопственост, под феудална сопственост, веќе не смеете да го земате за буржоаска сопственост.

Вие сепак не можете да го негирате фактот дека развојниот пат на индустријата, едностраниот ...

Комунистите не поставуваат никаква нова теорија на сопственоста. Тие зборуваат за еден факт. Вие ги негирате ударните (главните) факти, вие морате да ги негирате. Вие сте назад свртени утописти.

— Карл Маркс - Фридрих Енгелс —

ПРЕДГОВОРИ НА МАРКС И ЕНГЕЛС КОН
**„МАНИФЕСТОТ НА КОМУНИСТИЧКАТА
ПАРТИЈА“**

(ИЗВАДОЦИ)

КАРЛ МАРКС
ФРИДРИХ ЕНГЕЛС

ПРЕДГОВОР
КОН ВТОРОТО ГЕРМАНСКО ИЗДАНИЕ
ОД 1872 год.
(ИЗВАДОК)

.....

Макар што во последните дваесет и пет години приликите многу се изменија, општите начела што се изложени во овој „Манифест“ во целина и во најголема мера и денес остануваат точни. По нешто би се поправило овде-онде. Практичната примена на овие начела, како што тоа го објаснува самиот „Манифест“, насекаде и во секое време ќе зависи од историски дадените услови, па затоа во никој случај не треба да им се придава некоја посебна тежина на револуционерните мерки што се предлагаат на крајот на II дел. Овој пасус, денес, во однос на многу нешта, би гласел поинаку.

.....

— Карл Маркс - Фридрих Енгелс —

Сепак, „Манифестот“ е историски документ и ние веќе не си го припишуваме правото во него било што да смениме.^{[12][13][14][15][16][17]}

Лондон,
24 јуни 1872 година

Карл Маркс
Фридрих Енгелс

КАРЛ МАРКС
ФРИДРИХ ЕНГЕЛС

ПРЕДГОВОР
КОН ВТОРОТО РУСКО ИЗДАНИЕ
ОД 1882 год.
(ИЗВАДОК)

.....

Колку ограничен простор завземаше тогаш (декември 1847 год.) пролетерското движење најјасно покажува завршната глава на „Манифестот“: ставот на комунистите спрема разните опозициони партии во разни земји. Тука, имено, недостасуваат токму - Русија и САД. Тоа беше време кога Русија ја сочинуваше последната резерва на целокупната европска реакција; кога Соединетите Американски Држави со нивното вселување го апсорбираа вишокот на работната сила на европскиот пролетаријат. Двете земји ја снабдуваа Европа со суровини и беа истовремено пазари на кои Европа ги продаваше своите индустриски производи. Значи, и двете земји, на овој или оној начин, беа столбови на постојниот европски поредок.

Денес е сосема понаку! Токму европските доселеници ù овозможија на Северна Америка да развие џиновско селскостопанско производство, чија конкуренција ја потресуваше европската земјишна сопственост - како големата, така и малата. Освен тоа, имиграцијата им овозможи на Соединетите Американски Држави да ги искористат своите огромни помошни индустриски извори со таква енергија и во такви размери што таа речиси мора да го скрши досегашниот индустриски монопол на Западна Европа, а особено на Англија. Двете околности имаа повратно револуционерно дејство врз самата Америка. Малата и средната земјишна сопственост на фармите, основата на целокупното политичко уредување, сè повеќе и повеќе ù подлегнуваа на конкуренцијата на џиновските фарми; исто, во индустриските квартави за првпат се разви масовен пролетаријат и баснословна концентрација на капиталот.

А Русија?! За време на револуцијата од 1848-1849 год., не само европските владетели, туку и европските буржуи во руската интервенција наоѓаа единствен спас од пролетаријатот што допрва се разбудуваше. Царот беше прокламиран за шеф на европската реакција. Денес тој е воен заробеник на револуцијата во Гачина, а

Русија е претстража на револуционерната акција во Европа.

„Комунистичкиот манифест“ имаше задача да ја прокламира претстојната неизбежна пропаст на модерната буржоаска сопственост. Меѓутоа, во Русија, наспроти брзиот и вртоглав расцут на капитализмот и штотуку започнатиот развој на буржоаската земјишна сопственост, повеќе од половина земјиште се наоѓа во рацете на заедничкиот селански посед. Сега, значи, се поставува прашањето: може ли руската општина - тој макар и мошне поткопан облик на прастариот заеднички земјишен имот - непосредно да премине во повисок облик на комунистичка заедничка сопственост? Или, напротив, таа ќе мора да го изоди истиот процес на распаѓање, направен во историскиот развој на Запад?

Единствениот одговор на ова, кој денес е можен, е следниот: ако руската револуција стане сигнал за пролетерска револуција на Запад, така што едната со другата ќе се дополнуваат, тогаш сегашната руска заедничка земјишна сопственост ќе може да послужи како појдовна точка на еден комунистички развој.^{[18] [19] [20] [21]}

Лондон,
21 јануари 1882 година

Карл Маркс
Фридрих Енгелс

ПРЕДГОВОР
КОН ТРЕТОТО ГЕРМАНСКО ИЗДАНИЕ ОД
1883 год.
(ИЗВАДОК)

.....

Основната мисла што се провлекува низ „Манифестот“: дека економското производство, и од него нужно следствената општествена структура на секоја историска епоха, ја гради основата на политичката и интелектуалната историја на таа епоха; дека според тоа (од распадот на прастарата заедничка сопственост на земјата и почвата) целата историја била историја на класни борби, на борби меѓу експлоатирани и експлоататори, меѓу потчинети и владеачки класи на разни степени од општествениот развој; но дека таа борба сега достигна таков степен на кој експлоатираната и угнетена класа (пролетаријатот) веќе не може да се ослободи од класата која неа ја експлоатира и угнетува (буржоазијата), без истовремено засекогаш да не го ослободи и целото општество од експлоатација, угнетување и класни борби - оваа темелна мисла му припаѓа единствено и исклучиво на Маркс.*

---

* „На оваа мисла“, велам јас во предговорот кон англиското издание, „која според мое мислење е повикана на историската наука да ѝ го втемели

— МАНИФЕСТ на комунистичката партија —

Јас тоа често го велев; меѓутоа токму сега е потребно тоа да стои пред самиот „Манифест“.^[22]

Лондон,
28 јуни 1883 година

Фридрих Енгелс

напредокот онака како што Дарвиновата теорија ѝ го втемели напредокот на природната наука“ - на оваа мисла ние двајцата постепено ѝ се приближивме повеќе години пред 1845-та. (...)

ПРЕДГОВОР
КОН ГЕРМАНСКОТО ИЗДАНИЕ
ОД 1890 год.
(ИЗВАДОК)

.....

„Манифестот“ имаше свој сопствен животен пат. Во моментот на своето осамнување со ентузијазам беше поздравен од тогашната сеуште малубројна претстража на научниот социјализам (како што тоа го докажуваат преводите наведени во првиот предговор), а тогаш речиси во заднина го потисна реакцијата, која започна со поразот на париските работници во јуни 1848 год., додека конечно „правно“ не беше прогонет со осудата на келнските комунисти во ноември 1852 година. Со исчезнувањето на работничкото движење од јавна сцена, датирано од Февруарската револуција, и „Манифестот“ стапи во заднина.

Кога европската работничка класа повторно зајакна, доволно за нов напад врз власта на владеачката класа, настана Меѓународното работничко здружение. Тоа имаше за цел целокупното борбено работништво на Европа и Америка да го слее во една голема војска. Затоа тоа и не можеше да појде од начелата изнесени во „Манифестот“. Тоа мораше да има

програма што не ќе им ја затвори вратата на англиските треидјуниони, француските, белгиските, италијанските и шпанските прудонисти, како и германските ласаловци.* Таа програма - образложена кон статутот на Интернационалата - ја состави Маркс со таква мајсторија која што му ја признаа дури и Бакунин и анархистите. За конечната победа на поставките изнесени во „Манифестот“ Маркс се потпрел единствено врз интелектуалниот развој на работничката класа, кој мораше нужно да произлезе од обединетите акции и дискусии. Настаните и пресвртите во борбата против капиталот, повеќе порази отколку успеси, не можеа, а да не им ги направат јасни слабостите на нивните дотогашни универзални лекови, а нивните глави попристапни за темелно разбирање на вистинските услови за еманципација на работниците. И Маркс беше во право. Работничката класа од 1874 год., кога Интернационалата беше распуштена, стана сосема поинаква од онаа во 1864 год., кога таа беше во основање. Прудонизмот во романските

---

* Во односот спрема нас, Ласал, лично, секогаш признаваше дека е Марксов „ученик“, па како таков се разбира дека стоеше на почвата на „Манифестот“. Поинаку е со оние негови следбеници кои не појдоа понатаму од неговото барање за производни задруги со државен кредит, и кои целата работничка класа ја поделија на оние што ги помага државата, и оние што самите си помагаат.

земји, специфичното ласаловство во Германија, беа во изумирање, така што и самите тогашни нагласено конзервативни англиски трејдјуниони полека дојдоа до таму што во 1887 год. претседателот на нивниот конгрес во Свенси во нивно име можеше да каже: „Континенталниот социјализам за нас престана да биде застрашување.“ Но континенталниот социјализам веќе во 1878 год., беше речиси теорија што ја објави „Манифестот“. Такашто, во историјата на „Манифестот“, до извесен степен, се огледува историјата на модерното работничко движење од 1848 година наваму. Тој е во нашата современост несомнено најраширениот, најинтернационалниот производ на целокупната социјалистичка литература, заедничка програма на многу милиони работници од сите земји, од Сибир до Калифорнија.

Па сепак, во времето кога осамна, ние не би смееле да го наречеме *социјалистички* Манифест. Под социјалисти во 1847 год., се подразбираа два вида на луѓе. Од една страна се приврзаниците на разни утопистички системи, посебно овенистите во Англија и фуриеристите во Франција, кои тогаш веќе беа сведени на обични секти во изумирање. Од друга страна сè најразличните социјални надрилекари, кои сакаа општествените неволји да ги отстранат со универзални надрилекарства и крпеници, а

тоа ни најмалку да не ги здоболи капиталот и профитот. И во двата случаја се тоа: луѓе што стоаа надвор од работничкото движење, и кои, напротив, потпора бараа кај „образованите“ класи. Наспроти нив, оној дел од работниците кој, уверен во недоволноста на самите политички преврати, бараше темелна преобразба на општеството, тој дел тогаш се нарекуваше *комунистички*. Тоа беше сирово изработен, само инстинктивен, понекогаш малку пресен комунизам, но доволно силен да роди два система на утописки комунизам: во Франција „икарскиот“ комунизам на Кабе, а во Германија на Вајтлинг. Социјализмот во 1847 год., значеше буржоаско движење, а комунизмот работничко движење. Социјализмот, барем на континентот, беше способен за салон, а комунизмот беше токму спротивното. И како што веќе тогаш бевме сосема решителни во мислењето дека „еманципацијата на работниците мора да биде дело на самата работничка класа“, ниту за миг не можевме да се двоумиме кое име да го избереме. И оттогаш, никогаш не ни падна на памет од него да се откажеме.

„Пролетери од сите земји, обединете се!“
Сосема малку гласови одговорија кога овие зборови ги пуштивме низ светот; оттогаш има веќе 42 години, во предвечерието на Париска-

та револуција, во која пролетаријатот настапи со сопствени барања. Но, на 28 септември 1864 год., се обединија пролетерите од повеќето западноевропски земји во Меѓународно работничко здружение на богати и славни спомени. Самата Интернационала живееше, вистина, само девет години. Но колку од неа заснованиот вечен сојуз на пролетери од сите земји уште живее, и тоа живее посилено од кога и да е, за тоа ништо подобро не сведочи одошто денешниот ден. Зашто денес, кога ги пишувам овие редови, европскиот и американскиот пролетаријат одржува смотра на своите за првпат мобилизирани борбени сили, мобилизирани како една војска, под едно знаме, и со една најблиска цел: законско утврдување на осумчасовен нормален работен ден, прокламиран уште од Женевскиот конгрес на Интернационалата во 1866 год., и повторен на Парискиот работнички конгрес во 1889 година. Сцената на денешниот ден ќе им ги отвори очите на капиталистите и велепоседниците од сите земји дека денес пролетерите од сите земји се навистина обединети.

Да стоеше уште само Маркс до мене, за да го види ова со свои очи!^[23]^[24]

Лондон,
1 мај 1890 година

Фридрих Енгелс

ПРЕДГОВОР
НА ФРИДРИХ ЕНГЕЛС КОН ВТОРОТО
ПОЛСКО ИЗДАНИЕ ОД 1892 год.
(ИЗВАДОК)

.....

Брзиот развој на полската индустрија, која на Русија ѝ дојде преку глава, од своја страна претставува нов доказ за неуништивата сила на полскиот народ, и нова гаранција за неговата претстојна национална обнова. А обновата на една независна, силна Полска, е, меѓутоа, работа која не се однесува само на Полјаците, туку и на сите нас. Чесна меѓународна соработка на европските нации е можна само доколку секоја нација е целосно автономна во својата куќа. Револуцијата од 1848-та год., која, под пролетерско знаме, во крајна линија, пролетерските борци ги пушти да ѝ ја завршат работата на буржоазијата, преку извршителите на нејзиниот тестамент, Луј Бонапарт и Бизмарк, ја спроведе независноста на Италија, Германија и Унгарија; но Полска, која во 1792 год., за револуцијата направи повеќе отколку овие три земји заедно, Полска беше препуштена самата на себе кога во 1863 год., подлегна под десет пати поголемата руска сила. Благородништвото не можеше ниту да ја

— Карл Маркс - Фридрих Енгелс —

одржи, ниту да ја поврати независноста на Полска; буржоазијата денес кон неа, во најмала рака, е рамнодушна. Па сепак, таа е потребна за складната соработка на европските нации. Неа може да ја извојува само младиот полски пролетаријат, и таа е добро чувана во неговите раце. Зашто независноста на Полска и е потребна на сета останата Европа исто толку, колку и на самите полски работници. ^[25] ^[26] ^[27]

Лондон,
10 февруари 1890 година

Фридрих Енгелс

ПРЕДГОВОР
НА ФРИДРИХ ЕНГЕЛС
КОН ИТАЛИЈАНСКОТО ИЗДАНИЕ
ОД 1893 год.
(ИЗВАДОК)

.....

„Манифестот“ му оддава полна почит на капитализмот и неговата улога во минатото. Италија беше првата капиталистичка нација. Крајот на феудалниот среден век, мугрите на модерната капиталистичка ера, се обележани со еден голем лик - Италијанецот Данте - кој истовремено беше последниот поет на средниот век и првиот поет на новиот век. Денес, како во 1300-та год., започнува едно ново историско време. Дали Италија ќе ни го подари новиот Данте, кој ќе го објави часот на раѓањето на пролетерското време?^[28]

Лондон,
1 февруари 1893 година

Фридрих Енгелс